

Recensies

Algemeen

Duijvendak, M.G.J., e.a. (eds.), **Geschiedenis van Groningen, I, Prehistorie - Middeleeuwen** (Zwolle: Waanders, [Groningen: Stichting Erven A. de Jager], 2008, 393 blz., ISBN 978 90 400 8539 0); Duijvendak, M.G.J., e.a. (eds.), **Geschiedenis van Groningen, II, Nieuwe Tijd** (Zwolle: Waanders, [Groningen: Stichting Erven A. de Jager], 2008, 443 blz., ISBN 978 90 400 8540 6); Duijvendak, M.G.J., e.a. (eds.), **Geschiedenis van Groningen, III, Nieuwste Tijd - Heden** (Zwolle: Waanders, [Groningen: Stichting Erven A. de Jager], 2009, 441 blz., ISBN 978 90 400 8541 3).

De bekende slogan 'Er gaat niets boven Groningen' maakt duidelijk dat de Groningers de perifere ligging van hun gewest niet als een nadeel beschouwen. Men zou dit als een rode draad in de Groningse geschiedenis kunnen beschouwen. Ver verwijderd van de centra van de macht konden de Groningers hun eigen rol spelen in de economische, politieke en culturele geschiedenis van de Nederlandse natiestaat. In de negentiende eeuw ontwikkelde de Groningse landbouw zich tot de meest geavanceerde van Europa. Hier ontstond een welvarende 'graanrepubliek', waarin een boerenstand zich zelfbewust als economische, politieke en culturele elite, eerst tegenover de adel, later tegenover de arbeidersbevolking plaatste. Op basis van de landbouw en het transport in de Veenkoloniën kwam een moderne industrie tot stand. De mix van snelle economische ontwikkeling en een perifere ligging stimuleerde de opkomst van oppositionele bewegingen in het nationale verband. Al vroeg in de negentiende eeuw wortelde hier een radicaal liberalisme, dat zich ook nationaal manifesteerde; later werden socialisme, anarchisme en communis-

me invloedrijker dan elders. De antiparlementaire houding van de Sociaal-Democratische Bond van Domela Nieuwenhuis, die in 1894 aanleiding zou worden voor de oprichting van de SDAP, vond een belangrijke basis op het Oost-Groningse platteland (het antiparlementarisme van de SDB werd in 1893 vastgelegd in een 'motie Hoogezand-Sappemeer'). Volgens de socioloog Hofstee waaierde een 'modern-dynamisch cultuurpatroon' vanuit Groningen uit over Nederland, wat zich onder meer uitte in vroege geboortebeperving. Aletta Jacobs kwam hier vandaan. In kerkelijk opzicht ontstonden hier zowel het modernisme van de Groninger richting in de hervormde kerk, als de orthodoxe afscheiding van 1834.

Men kan dit beschouwen als clichés, en deze provinciegeschiedenis brengt, zoals het betaamt, tal van nuances aan, maar de indruk blijft bestaan dat het geavanceerde Groningen in de negentiende eeuw vanuit een oppositionele houding meer invloed heeft gehad in het nationale bestel dan andere perifere streken. Of dit zo is geweest is uit de betreffende hoofdstukken niet na te gaan, want vergelijkingen met andere provincies treft men er niet in aan. Toch was de vraag naar de voorsprong van Groningen op zijn plaats geweest, te meer daar de integratie van de Groningse streken in het Nederlandse bestel wel een hoofdstuk van het boek is. Vanuit een andere uithoek, Limburg, is opvallend dat in deze negentiende-eeuwse oppositie- en vernieuwingsbewegingen in Groningen steeds binnen het nationale verband, dus niet regionalistisch opereerden. In Limburg was (en is) het anti-Hollandse element veel sterker, zij het deels in het kader van de nationale katholieke emancipatie en verzuiling.

De geschiedenis van Groningen wordt in deze delen beschreven vanuit het besef dat de 'eenwording van Nederland' een langdurig proces is geweest. Dat geldt ook voor de integratie van Groningen in het Nederlandse bestel. Het integratieproces werd gemarkeerd door politieke

en institutionele breuken, die belangrijke sociale, economische en culturele consequenties hadden. Van Stad en Ommeland als bestuurlijke eenheid was pas sprake in 1536, toen beide delen zich tezamen onder het gezag van Karel V stelden. In 1594 volgde de aansluiting bij de Republiek der Verenigde Nederlanden. De nieuwe provincie Stad en Lande voegde zich in de politieke structuren van de Republiek, maar bleef intern verdeeld. De stad Groningen vormde met zijn onderhorige territoria, zoals de Veenkoloniën en het Oldambt, een soort stadstaat, eerder vergelijkbaar met steden in het aangrenzende Duitse rijk dan met die in het westen van Nederland. De strijd tussen Groningen en de Ommelanden is een onvermijdelijk thema in deel II. Hij werd pas beëindigd door de vorming van de eenheidsstaat en de daarbij behorende provincies als bestuurlijke tussenlaag.

Naast de politieke kreeg de kerkelijke inbedding in het Nederlandse bestel in de loop van de zeventiende eeuw zijn beslag en ook de economische contacten met Holland werden geïntensiveerd, bijvoorbeeld door de verveningen. De sociale en culturele integratie duurde veel langer. Er bleef niet alleen in fysieke zin een kloof met het centrum van de Republiek. De innige relaties van Groningen met de aangrenzende Duitse streken zijn af te lezen uit het feit dat de stad tot in de zeventiende eeuw vooral Duitse (Westfaalse) migranten aantrok. Vanaf de achttiende eeuw kwamen de inwoners vaker uit de eigen omgeving. De in 1614 opgerichte Academie was wat de percentages studenten en hoogleraren betreft eerder een Duitse dan een Nederlandse universiteit. Ook in cultureel opzicht bleef er lang een band met Noord-Duitsland. In de loop van de achttiende eeuw constateren de auteurs echter ook in culturele zin een ombuiging van de overwegend (zuid) oostelijke oriëntering naar het westen. Zij noemen 1672, toen Groningen zich moest vereren tegen de aanval door Munster als bondgenoot van Frankrijk, het 'mentale scharnierpunt'. Daarna was de kans om terug te keren in de Duitse sfeer verkeken. Met de Bataafse revolutie in 1795 ging het eenwor-

dingsproces een nieuwe fase in. De vorming van de eenheidsstaat tussen 1795 en 1814 legde de basis voor de eenwording van Groningen als provincie in het Koninkrijk.

De geschiedenis van Groningen is vooral boeiend vanwege de 'cultuur van het contrast', zoals coördinerend redacteur Maarten Duijvendak het omschrijft. Er was altijd reden voor strijd: tussen Stad en Ommeland; vrijdenkers en gelovigen; gereformeerden en hervormden; socialisten en liberalen; boeren en arbeiders. Met de economische neergang van de eens zo bloeiende Groningse economie in de tweede helft van de twintigste eeuw kwam daar ook een gevoel van achterstelling bij. Dat leidde weer tot vormen van regionalisme, die in Groningen vooral uitdrukking vonden in de taal van radicaal links, in de jaren 1960 en 1970 met name verwoord door de communistische voorman Fré Meis. Het probleem van de regionale onderontwikkeling, waar hij en andere Groningers van allerlei slag aandacht voor vroegen, is in Groningen nog steeds niet opgelost. Daarvoor is ruimschoots aandacht in de laatste hoofdstukken van deel III, maar helaas vooral vanuit een bestuurlijk perspectief. Ik miste hier de aandacht voor sociale, economische en culturele ontwikkelingen los van de bestuurlijke context. De auteur (Doeko Bosscher) blijft hierin teveel een politiek historicus.

De hoofdstukken over eerdere perioden besteden wel in een redelijk evenwicht aandacht aan politieke, sociale, economische en culturele aspecten. De redactie heeft ervoor gekozen dat te doen in doorlopende, min of meer chronologische verhalen. Dat komt de leesbaarheid zeer ten goede. Zonder iemand te kort te willen doen vond ik daarin de bijdragen van Henk Boels en Hidde Feenstra, Jonn van Zuthem, en Erwin Karel het best geslaagd. Maar deze aanpak heeft ook bezwaren: hoe knap de verhalen ook zijn geconstrueerd, de hoofdstukken krijgen daardoor qua thematiek een weinig samenhangend, eerder caleidoscopisch karakter. Een standaardwerk als dit zou niet alleen als leesboek, maar ook als naslagwerk moeten kunnen dienen. Wie geïnteresseerd is in specifieke

thema's, bijvoorbeeld de ontwikkeling van de landbouw, of de religieuze verhoudingen, of de Groninger universiteit, moet veel moeite doen om de informatie bijeen te sprokkelen, en er wordt in dat opzicht geen inzicht in ontwikkelingen op lange termijn geboden. Zo kwam ik er niet achter wanneer en waarom de negentiende-eeuwse voorsprong van Groningen is omgeslagen in een achterstand.

Dat neemt niet weg dat met deze drie delen Groninger geschiedenis een fraaie prestatie is geleverd. Opvallend is vooral hoezeer de auteurs konden putten uit vele regionale voorstudies op tal van gebieden. Dat heeft natuurlijk te maken met de rijke traditie op dit gebied aan de afdeling geschiedenis van de Groningse universiteit, niet in het minst bij de leerstoelgroep economische en sociale geschiedenis. In dat opzicht heeft Groningen nog steeds een voorsprong.

AD KNOTTER,
SOCIAAL HISTORISCH CENTRUM VOOR
LIMBURG/UNIVERSITEIT MAASTRICHT

Rooijendijk, Cordula, **Waterwolven. Een geschiedenis van stormvloed, dijkenbouwers en droogmakers** (Amsterdam, Antwerpen: Atlas, 2009, 408 blz., ISBN 978 90 450 0481 5).

Gedurfd, zonder meer; na in 2007 een geschiedenis van de computer in Nederland te hebben geschreven, waagt Cordula Rooijendijk zich twee jaar later aan het grootste epos uit de Nederlandse geschiedenis: het verhaal van tweeduizend jaar worstelen met en tegen het water. Dit is niet het eerste boek dat een overzicht biedt van de Nederlandse waterstaatsgeschiedenis maar de opzet van Rooijendijk is wel bijzonder. Geschreven voor een breed geïnteresseerd publiek, brengt Rooijendijk een onvervalste lofzang op het genie van de mensen die Nederland drooggelegd hebben en de 'waterwolf' stukje bij beetje temden. Ze kiest voor een biografi-

sche insteek. De grote episodes uit de waterstaatsgeschiedenis zijn beschreven vanuit het perspectief van protagonisten zoals Andries Vierlingh, Jan Adriaenszoon Leeghwater of Cornelis Lely. Deze keuze is meer dan louter methodologisch. De auteur kent deze actoren een zeer sturende rol toe: zij zijn de *visionairs*, de waterbouwers, die 'koste wat kost Nederland beter willen beschermen tegen het water' (386).

Nu is het narratieve in de geschiedschrijving al enkele jaren aan een wederopbloei bezig, maar hier wordt een verhaaltechniek aangewend die doet terugdenken aan de negentiende-eeuwse romantische geschiedschrijving: meeslepend, dramatisch, met de nadruk op grote figuren, zonder de pretentie van een 'neutraal' vertelperspectief, en soms openlijk nationalistisch of paternalistisch. Een dergelijke aanpak mist haar effect niet: de lezer wordt door Rooijendijk meegetrokken in het water; voelt de opwinding van Leeghwater bij het aanschouwen van diens achtkantige molens die gestaag de Beemster droogmalen; zwoegt mee met Adriaan Volker in de grienden van Sliedrecht; vloekt samen met Vierlingh over de onkunde van de zestiende-eeuwse dijkgraven; en ijvert samen met Lely of Johan van Veen voor de afsluiting van de Zuiderzee of de realisatie van het Deltaplan.

De selectie van de protagonisten is weinig verrassend, maar zeker wel te verantwoorden. Alleen de figuur van Willem van Saeftinghe, een lekenbroeder van de Vlaamse cisterciënzer-abdij Ter Doest, past slecht in het rijtje. Er is geen enkele aanwijsbare link tussen de historische Willem van Saeftinghe en de waterstaat. Bovendien wordt in dit eerste, middeleeuwse, hoofdstuk een volledig verouderd beeld van de cisterciënzer-gemeenschappen en hun ontginningswerk geschetst. Lekenbroeders die tussen de aanleg van een dijk door nog gauw even in de abdijbibliotheek Flavius Josephus of Thomas van Cantimpré lezen (40-41), het lijkt weinig waarschijnlijk. Bij het lezen van de volgende hoofdstukken ontdekt de lezer gaandeweg een duidelijk patroon in de levensloop van de verschillende actoren. De typische bedijker is